

Kristof Kolomb Amerika Kıtası'na vardığında hedefine ulaşmış mıydı? Hayır, Asya'ya gitmeyi hedefliyordu. Peki hedefine varamamış olması büyük bir hayal kırıklığı doğurdu mu? Hayır, bunun farkında bile değildi; çünkü mevcut yoldan farklı bir yoldan, deniz üzerinden doğrudan Asya'ya varmakla bulacağını umduğunu bulmuştu. Evet, hedefle umut arasında bir örtüşme olması gerekmez. Ya Kristof Kolomb'un durumunda olduğu gibi hedefe varılmamış olduğu hâlde umulan bulunur, ya da hedefe varıldığında, genellikle olduğu üzere, umulan bulunmaz. Bu ikinci durum, iyi tasarlanmış bir planı harfiyen gerçekleştirip, ulaşmak istediğimize ulaştığımızda büyük bir hayal kırıklığına uğradığımız bir çok olayda başımıza gelmiştir. Durum buysa her şey şansa kalmıştır ve düşünmemize gerek yok mudur? Hayır terk edilmesi gereken, düşünmeyi usa indirgeyen "seyirci materyalizm"dir.

Materyalizm ve idealizm günlük yaşamda anlamları birbirleriyle değiştirilmiş biçimde kullanılır. Öğrencileriyle yakından ilgilenen, öğrencilerinin kavrayışlarını güçlendirmeye, görüşlerini genişletmeye ve yeteneklerini geliştirmeye çabalayan, öğrencilerinin başına hoşlanmayacakları bir şeyler gelmesin diye kaygulanan bir hoca hiç bir "maddi" karşılık beklemeyen idealist bir hoca olarak nitelenir. Diğer yandan, ne denli iyi olurlarsa olsunlar öğrencilerine kötü notlar verip, onları sınıflarını geçmeleri için anlaşmalı olduğu özel bir dershaneye gitmeye zorlayan, her fırsat çıktığında öğrencilerini işine geldiği gibi kullanan öğretmense, hiç bir "ideal"i olmayan materyalist olarak nitelenir. Materyalizm ve idealizm sözcüklerinin anlamları araştırıldığında durum tam da tersidir: ikinci hoca idealist, birinci hocaysa materyalisttir. Öğrencileriyle ilgilenenin yaptığının elle tutulabilir, gözle görülebilir ya da yaşanarak fark edilebilir sonuçları vardır. Materyalist denilen hocanın —yaptığının onun için önemsiz olan yan etkileri bir yana bırakıldığında— eline geçen şu kadar paralık zenginliktir. Paranın kendi başına değeri yoktur. Ancak piyasada her şeye parayla değer verilir. Para anlam veren anlamsızlığın ideal formu olan değer veren değersizdir. Diyelim ki bu "kazanılan" parayla ev gibi maddi bir şeyler alınsın. Bu durumda, materyalist denilen hocanın yaptığıyla bu ev arasındaki ilişki maddi bir ilişki değil düşünsel bir ilişkidir, yani ideal bir ilişkidir; yalnız bu sefer başka insanların idealizmiyle de dolayımlanmış: Yaptığı ev değildir; idealizm sayesinde bir eve el koymuştur. İdealist denilen hoca yaptığıyla

utanabilir ya da övünebilir, materyalist denilen hocaysa yaptığıyla değil, olsa olsa idealizm sayesinde başkalarının yaptığına nasıl el koyduğuyla övünebilir. Dolayısıyla idealist denilen hoca materyalist hocadır, materyalist denilense idealisttir.

Materyalizm ve idealizmin günlük yaşamdaki kafa karıştırıcı kullanımı ters yüz edilse bile, bu “seyirci” materyalizm nedir? Sermayeci zihnin tuzağına düşmüş insan cinselliğe miktar ve çeşide dayalı anlamlar yüklemeye alışmıştır. Romantik, sadist, doğal, aceleci, meraklı, sportif, olgun, mazoşist, otoriter, teslimiyetçi, vs. 15 cm, 20 cm, 3 dakika, 30 saniye, haftada bir, bir kerede 5 defa, en az 4 değişik pozisyonda, ve saire. Bu kavramlaştırmalar resmin çerçevesi, malın içine konduğu paket gibidir. Ne çerçeve resmin ne olduğuyla, ne de paket içindekinin ne olduğuyla ilgilidir. Bunlar, ancak, içindekilere onların ne olduğundan bağımsız bir anlam yüklerler ve onları ölçülebilir, karşılaştırılabilir, dolayısıyla satılabilir kılarlar. Bunun farkına varılıp idealist yaklaşım tuzağından kurtulursa bile, bu sefer seyirci materyalizm tuzağı (ki yeni bir idealizmin yolunu açar) beklemektedir: Tamam cinselliğe yüklediğimiz tüm anlamların dayandığı anlamsızlıklarla yüzleşelim ve dünyaya cinselliğe yüklenen anlamlardan arındırılmış bir dünya görüşüyle bakalım, geriye ne kalır? “Bu durumda kala kala et yığını kaldı,” mealinde bir sözle ifadesini bulan bir düşünce ortaya çıkabilir. Görülen sadece et yığını... Tam da seyirci materyalizmin uygun bir örneği. Her seyretmenin bir yapma, ve her yapmanın bir seyretme olduğunun idraki bu seyirci materyalizmin aşılmasının eşiği olacaktır. Yani seyretmeyi bırakıp (birlikte) yapmaya geçilse, bir süre sonra sözcüklerle anlatılamayacak bir deneyim yaşanacaktır. Hoş sonradan düşünüp hâlihazırdaki ya da yeni oluşturulacak kavramlarla bu deneyimden anlatılabilecek çok şey çıkabilir. Ancak fark edilmelidir ki, yaparken seyredilmiştir; hatta yapma bizzat seyretmedir ve yaparken ya da sonrasında yapılanın düşünülmesi için sözcüklere gereksinim yoktur. Sözcüklere, kavramlara mahkum usun ötesine geçip, onu da kapsayabilecek biçimde düşünülebilir. Seyirci materyalizmden farklı olarak ussal bir yapı olarak değil, bir düşünme eylemi olarak materyalizmden söz edilebilir.

Bundan onbinyıl önce kurulduğu tahmin edilen bir zigguratın kalıntılarına rastlanmaktadır. Ziggurat yerden göğe doğru yönelen, insan yapısı bir yüksekliktir. Ziggurat ne denli

yüksekse, ziggurata çıkılarak çevreden o denli daha geniş bir bölge gözlenebilir ve çevrede o denli daha geniş bir bölgede ziggurat görülebilir. Ziggurat böyle bir işlevi görür. Ancak “ilk ziggurat nerede ve hangi amaçla kurulmuştur?” sorusu yersizdir. Zigguratlar da diğer her şey gibi bir süreç içinde gelişmiştir. Bu gelişme süreci içinde hangi evrenin ilk ziggurata tekabül ettiği belirsizdir; istendiği gibi yorumlanıp, istenen herhangi bir evre ilk evre olarak alınabilir; dolayısıyla, istekten bağımsız bir başlangıç noktası arama yersizdir. Ancak bir kez ziggurat oluştuktan sonra, göğe yükselmişlik, yani göğe yükselip, göğe varmış olmak daha hiç gerçekleşmemişken, hiç gerçekleşmemişe yöneliş olarak yükseliş gerçekleşir. Ziggurat yükselmişlik değilse bile yükseliş olarak gök kubbeye varmak ve ötesine geçmek umudunu doğurur.

Ne vardır gök kubbenin ötesinde? Orada yürünebilir mi, örneğin? Zigguratların kurulmasından çok sonraları —daha kırk-elli yıl önce— insan gök kubbenin ötesine geçti, ancak zigguratlar kurup yerden yükselerek değil, füzelerle yerden koparak. Neydi umulan? Uzaya çıkarak yerküre üzerinde kaçınılmaz iki şeyden kurtulduğu görülüyor: yerçekimi ve sürtünme. Uzayda yürünebilir mi? Hayır. Yürümek yerçekimini ve sürtünmeyi gerektirir. Yüzmek ve uçmak da öyle. Yani uzayda ne yürünür, ne yüzülür, ne de uçulur. Yapılan başka bir şeydir. Yürürken yerçekimine karşı ayakta kalmak ve yüzeyle sürtünmeden yararlanarak ilerlemek söz konusudur. Benzer biçimde yüzerken suya, uçarken havaya sürtünme ve her ikisinde de yerçekimi harekette belirleyicidir. Hâlbuki, yokumsanabilecek düzeyde olan çekimler yokumsanırsa, uzayda çeken ya da iten, çekilecek, itilecek, sürtünecek bir şeyler yoktur: Maddeler kendi içlerindeki değişiklikler sayesinde ilerlerler. Ancak hâlâ yürümekten, yüzmekten, uçmaktan tamamen farklı olan bu harekete, sanki yeryuvarlağının üzerinde yaşadıklarımızdan kavramlaştırdıklarımız dışında bir şeyler olamaz gibi, uzay “yürüyüşü” deriz. Uzay yürüyüşü yürüyüş değildir.

Hiç olmamış olanın umudunun hiç olmayacak olan *hiçbiri*yere dönüşmesi olan liberal burjuva demokrasisi tutkunlarının, ne umulduğuyla ilgili ussal açıklama talebinde bulunurken yaptıkları, “uzayda nasıl yürünür?” diye sorup, yanıtı bile beklemeden, uzayda yürünebileceğini kabul etmiş gibi gözüküp, “uzayda yürünebiliyorsa yerçekimi ve sürtünme

vardır” sonucuna varmaya benzer. Hiç şehir görmeden, yolsuz, arabasız, asfaltsız, kaldırımsız, apartmansız bir adada büyümüş bir gence hem adayı, hem şehri iyi bilen, dile hakim biri şehri anlatsa, genç şehri düşündüğünde zihinsel yer değiştirmeler haricinde sadece adada görmüş olduklarını hayal edebilecektir. Örneğin, ayrıntılandırıldığında asfaltla ilgili tanıma uyan sayısız tahayyül bulunacaktır; hepsi de adadaki bir şeylerin çağrışımına dayanacaktır. Ancak genç şehre gelip bir caddeye götürüldüğünde neyin yol, neyin araba, neyin asfalt, neyin kaldırım, neyin apartman olduğunu hemen fark edecektir. Adalı örneğinde, adanın ötesini anlatabilecek biri bulunur. Acaba, yaşandığında “A bunu daha önce düşünmüştüm,” diyebileceğimiz ama şimdiye değin hiç kimsenin daha yaşamadığı bir şey düşünülebilir mi? Bu seyirci materyalizmle olmaz; seyirci materyalizmle dönülüp dolaşılıp hep ada düşünülecektir.

Seyirci materyalizmin ötesine geçip aynı eylemin hem yapmak, hem seyretmek , hem de düşünmek olduğunun ayırımına varıldığında, umut derinleşir, görüş genişler. Peki zorlamasız, gütmesiz, sömürsüz bir dünyanın düşünülmesi olacak olan eylem nedir? Sosyalist proletarya diktatörlüğü bu soruya verilen yanıtlardan biri olmuştur. Sosyalist proletarya diktatörlüğü liberal burjuva demokrasisiyle perçinlenmiş olan egemenlik ilişkilerinden kopuşun füzesi olarak düşünülmüştür. Ancak SSCB’de olduğu üzere demokrasinin, Çin’de olduğu üzere liberalizmin etkisiyle egemenlik ilişkilerinin etkisinden kurtulunamayıp yeniden yere düşmeye başlanabilir. Zaten, Paris komünü deneyiminden ders alanlar tüm yerküreye yayılmış bulunan egemenlik ilişkilerinden mekansal birlikteliklerle kopuş denemelerinin egemenlik ilişkilerinin çekiminden kurtulmak için yetersiz kalacağını tahmin etmişler; kopuşta enternasyonalizme, zaman birliğine vurgu yapmışlardı: Her yerde aynı anda. Bu zamandaşlık nasıl oluşur? Emekçilerin özelliği pratikte zamandaş olmalarıdır. Temelde ceza, otorite ve parada yoğunlaşan tüm anlam veren anlamsızlıklarla zaman mekanlaştırılıp zamandaşlaştırılır. Emekçinin başta kendisini anlatma vicdanı olmak üzere birilerine bir şeyleri anlatma vicdanından kurtulup, anlam veren anlamsızlıklarla yüzleşmesi örtbas edilen zamandaşlığı ortaya çıkarır. Bu zamandaşlık, ussal kavrayışın dışında olmasına karşın düşünülebilir ve sivil toplumla hedeflenen birlikte eylemin eşgüdümünü gereksiz

kılar.

Diktatörün kaybedeceği, demokratik hükümetin kaybedeceğinden daha fazladır. Demokratik yönetici yaptıkları geniş kesimlere zarar verse bile en fazladan bir sonraki dönemde emekliliğe ayrılır. Diktatör her an mevcut ilişkileri gözetmek zorundadır. Kaybedeceği bizzat kendisidir. Bundan dolayıdır ki, diktatörlükle yönetilen toplumlarda, —tarih yazımında baz alınan kayıtları tutan— egemenlik mücadelesi veren diktatör dışındaki seçkinler ve orta sınıfın tüm kötülerine karşın ahali durumundan genellikle hoşnuttur. Proletarya diktatörlüğünde diktatör bir kişi değildir. Bir kişilik arz eden emekçilerin birliğidir. Bu kişilik önce karar alma, alınan kararı akte dönüştürme, uygulama ve sonunda uygulananın sonuçlarına katlanma biçimindeki zamansal ardışıklığın ideal öznesi değil; pratiğin ortaya çıkardığı karar alma, uygulama ve sonuçlarıyla yüzleşmenin eş-anlılığının dışarıdan bakanların kişiliğe yorabileceği görüntüsüdür. Uzayda yürüyüşün yürüyüş olmaması gibi, proletarya diktatörlüğündeki diktatör bir kişi, giderek bir diktatör olmayacaktır.

Piyasayla toplumdaki dayanışmacı ilişkilerin yerini rekabetçi ilişkiler alır. Bir düğüne gitmeden önce komşularının takılarını ödünç almanın yerini piyasadan kiralamanın, araba bozulduğunda bir anlayanın belirip yardımcı olmasının yerini, cep telefonuyla arabanın sorumlu destek birimini çağırmanın aldığı durumlarda oldukça berrak biçimde karşımıza çıkan dayanışmacı ilişkilerin yerini rekabetçi ilişkilerin alması, yani katma değeri artırdı ve dolayısıyla gayri safi milli hasılayı artırdı diye gelişmeci gösterilen sermaye ilişkilerinin yaygınlaşması hem israfkâr hem de sınırlayıcıdır, olanakları artırıcı değil azaltıcıdır. Peki bir kere sermaye ilişkileri olan piyasa ilişkileri yaşamın dört bir yanına, her bir anına yayılmışsa, birden bire bunlardan geri dönülebilir mi? Sosyalist ilişkiler basit duygulara dayalı dayanışmacı ilişkilere geri dönüş değil, toplum ve insanın, toplumsal olan insanın ve insanî olan toplumun kârla dolayımını koparıp kendiliğindenliğine doğru hâlihazırdakinden ayrılışına tekabül edecektir.

Seyirci materyalizmle bakıldığında devrim, olsa olsa, Fransa'da yaşanan benzeri bir "burjuva demokratik devrimi" olabilir. Millet sokaklara dökülür, barikatlar kurulur, tüfekler

ateşlenir, çatışmalar olur, hapishaneler basılır ve saire. Ancak bu görüntüler egemen değişikliği görüntüleridir. Egemen değişikliğinde grup grup olmuş emekçiler yine emekçilere karşı döğüşürler; bu gruplaşmalardan birinin zaferi emekçilerin zaferi değil bu grubu yönlendiren egemen adaylarının zaferidir. Sınıf mücadelesi mekansal olarak düşünöldüğünde gülünç tasarımlar ortaya çıkar: Diri, güçlü kuvvetli, tuttuğunu koparan emekçiler bir yana toplanmış; az sayıda, formsuz, kilolu, hastalıklı patronlar diğer tarafta. Böyle bir şey olmaz. Sınıf mücadelesinde egemenlerle egemenlik altına alınmış olanlar mekansal olarak karşı karşıya gelip çatışmazlar. Emekçiler gruplaştırılıp birbirleriyle çatıştırılırlar. Emekçilerin egemenlerden kurtuluşu süreciyse bu gruplaşmaların ortadan kalkmasıyla, emekçilerin mekansal savaşlara zorlanamaması, sürüklenememesi ya da ikna edilememesi durumuyla ateşlenir. Toplumsal devrimin öyle adlandırılan “liberal burjuva demokratik devrimi”nden başka bir şey olamayacağı düşüncesine dayanan *hiçbiryersel toplumculukun*, nam-ı diğer ütöpik sosyalizmin binbir çeşidi etrafta kol gezmektedir. Hâlbuki toplumsal devrim cezanın, otoritenin ve paranın toplumsal gerçeklikler olmaktan çıkmasıyla gerçekleşecektir. Aksi hâl egemen değişikliğinden başka bir şey olmayacaktır. Bu egemen değişikliği egemenliğin uygulanma biçiminin dolayısıyla üstyapı olarak adlandırılanın değişimini getirecektir: Bu değişim devrim olarak sunulduğunda “üstyapı”nın kendi bağımsız hareketlerinden ve “üstyapı” aracılığıyla “devrim”lerden söz edilebilecektir. Liberal burjuva demokrasisi biçimindeki mevcut yerküresel egemenlik ilişkilerinin tıkanmaya meyletmiş olduğu zamanımızda, suçu geri kalmış, az gelişmiş, gelişmekte olan ölkelerin piyasa, sivil toplum, demokrasi eksikliklerine atma eğilimi yaygındır. Hâlbuki yerküresel piyasa, yerküresel sivil haklar ve yerküresel demokrasi her yere sirayet etmiş durumdadır. Dolayısıyla geri kalmış, az gelişmiş, gelişmekte olan ölkelerin piyasa, sivil toplum, demokrasi eksikliklerini giderme yönünde girişimler sermayenin genişleyememesi sorununun derinleşmesini engellemek bir yana eziyetleri çeşitlendirip azdırmaktan başka işe yaramayacaktır. Toplumsal devrim füzesinin parçaları, eşgüdüm kaygusu taşımayan, yerküresel, zamandaş emekçi eylemleriyle düşünmeler, yani anlam veren anlamsızlıklarla yüzleşmeler olacaktır.